

*Керимакунова Г., Медербекова Г.*

**БАЛДАРДЫН ӨСҮП ӨНҮГҮҮСҮНДӨГҮ АР ТҮРДҮҮ ФАКТОРЛОРДУН ТААСИРИ**

*Керимакунова Г., Медербекова Г.*

**ВЛИЯНИЕ РАЗЛИЧНЫХ ФАКТОРОВ НА РАЗВИТИЕ ЛИЧНОСТИ**

*G. Kerimakunova, G. Mederbekova*

**THE INFLUENCE OF VARIOUS FACTORS ON PERSONALITY DEVELOPMENT**

УДК: 371.13+37.01

*Макалада инсандын өнүгүүсүнө таасир этүүчү факторлор, анын социалдашуусундагы баалоонун мааниси каралды.*

**Негизги сөздөр:** өнүгүү, социалдашуу, баалоо, өнүгүүнүн жана социалдашуунун негизги факторлору.

*В статье рассмотрены основные факторы развития личности, роль оценивания в процессе его социализации.*

**Ключевые слова:** развитие, социализация, оценивание, основные факторы развития и социализации.

*The article discusses the main factors of personality development, evaluation role in the process of socialization*

**Key words:** development, socialization, evaluation, the main factors of development and socialization

Адамдын өнүгүүсү - абдан татаал, узак жана карама-каршылыктарга бай процесс. Инсандын өнүгүүсүнүн негизги өзгөчөлүгү сандык өзгөрүүлөрдүн сапаттык өзгөрүүлөргө айланышы, башкача айтканда психикалык, руханий өнүгүүсүнө айланышы.

Инсандын өнүгүүсүнүн негизги булагы – инсандын өзүндө орун алган ички карама-каршылык. Өнүгүүнү аныктоочу негизги ички карама-каршылык болуп төмөнкүлөр саналат: инсандын улам жаңы ишмердүүлүгүнүн негизинде пайда болгон талаптары менен анын ошол мезгилдеги мүмкүнчүлүгүнүн туура келбестиги болуп саналат; коомулуулар тарабынан улам жогору коюлган талаптар менен инсандын ошол мезгилдеги өнүгүүсүнүн деңгээлинин ортосундагы туура келбестиги.

Инсандын өнүгүшү – сандык жана сапаттык өзгөрүүлөрдүн өз ара байланыш процесси, ал эми ал процесс өз кезегинде организмдеги анатомиялык, физиологиялык жетилүүлөр менен, нервдик жана психикалык системасынын жетилиши менен, ошондой эле таанып - билүү жана чыгармачыл ишмердүүлүгү менен, анын көз - карашынын, адеп - ахлактык, коомдук - саясий ишенимдери менен байланыштуу.

Адам инсан катары төмөнкү психологиялык өзгөчөлүктөргө ээ: тынымсыз өнүгүүчү өздүк аң-сезим; активдүүлүк; «Мен-үлгүнүн» болушу; багыттуулугу; шыктуулугу; жеке мүнөзү ж.б. Адам социалдык бирдик катары, инсан катары коомдун өнүгүшүндөгү эн жогорку баалуулук катары төмөнкүлөр менен мүнөздөлүнөт:

- социалдык баалуулукту, коомдук тажрыйбаны, нормаларды, маданиятты, аныкталган адамдык ролду алып жүрүүчү жана аны ишке ашыруучу;
- биргелешкен ишмердүүлүктүн жана баарлашуунун субъектиси;

- тарбиялоонун максаты, объектиси жана субъектиси.

Адамда биологиялык сапаттар алдын-ала берилсе, ал эми инсандык сапаттар, психикалык жана социалдык жүрүм-туруму күнүмдүк жашоо турмушта, башка адамдар менен болгон иш-аракетте, билим алуу жана тарбиялануу, социалдашуу процессинде калыптанат. Педагогика илиминде инсандын өнүгүүсүнө таасир этүүчү негизги факторлор катары төмөндөгүлөр каралат: тукум куучулук, чөйрө, тарбиялоо жана ишмердүүлүк. Бул факторлордун ичинен ишмердүүлүккө токтолсок, анын ичинен окуучулардын жетишкендиктеринин мугалим, ата-эне тарбынан баалануусу, ал балада өзүн-өзү баалоосунун калыптануу деңгээли дагы анын инсан катары калыптануусуна, коомго карата социалдашуусуна белгилүү деңгээлде таасирин тийгизет.

Баалоо ишмердүүлүгү ар бир адамдын жашоо турмушунда кездешет: биз дайыма буюмдарды (предметтерди), көрүнүштөрдү, ар кандай кырдаалдарды, башка адамдардын жүрүм-турумдарын жана иш аракеттерин, өзүбүздүн мүмкүнчүлүктөрүбүздү, жүрүм-турумдарыбызды, иш аракеттерибиздин жыйынтыгын ж.б. баалайбыз. «Баалоо адамга жашоо турмуш, башка адамдар жана коом менен ар кандай иш аракет актыларын уюштуруу үчүн керек» (Батурин Н.А.) десек болот. Баалоо адамдын турмушунун бардык катмарында кездешет. Биздин бардык иш аракеттерибиз жана өз ара аракеттерибиз жок эле дегенде эмоционалдык деңгээлде баалоо менен байланышкан (жагат-жакпайт, жакшы көрөм - жаман көрөм). Демек, балдардын өсүп өнүгүшүндө б.а. окуу ишмердүүлүгүндө анын жетишкендиктерине карата берилген баа, анда өзүнүн иш-аракетин өзүн-өзү баалоонун калыптанышы дагы баланын кийинки жашоо турмушунда, анын социалдашуусунда мааниси зор.

Мектепте баланын билим алуусунда баалоо системасы колдон келишинче окуучулардын психикасына аяр мамиле жасагандай, ага залал алып келүүчү кырдаалды жаратпагыдай болуп түзүлүшү зарыл. Бул максатка жетүүнүн жолу – окуу процессинин бардык катышуучуларынын аң-сезимине баалоо системасына карата ийгиликтүү билим алуу жана натыйжалуу кайтарым байланыш жүргүзүү үчүн зарыл болгон каражат катары оң мамилени жайылтуу зарыл. Себеби, класста бааны угузуп жаткан кездеги окуучулардын абалы, алган бааларын издөө максатында кабатырлау менен дептерлерин барактоосу, алган баасын уккандан кийинки алардын сүйүнүчү же кайгыруусу бардык мугалимдерге белгилүү жана

анын турмушунда баа жана баалоонун мааниси зор. Ар бир төмөндөтүлгөн балл баланын өзүнүн астында өзүнүн баалуулугун төмөндөтөт. Бала аткарган ишинин жыйынтыгына карап алган баасын төмөндөтүлгөнүнө ынанып, психологиялык жактан коргоону максатында өзүн ар тараптан издей баштайт. Тилекке каршы кээ бир ал изденүүлөрдүн жыйынтыгы начар же ийгиликсиз болуп, айрым учурларда бала жаман чөйрөгө дуушар болот. Ошондой эле бала өздүк өсүп өнүгүүсүндө социалдашуунун жагымсыз шарттарына кездешүүнүн кесепети анын инсандык өзгөчөлүктөрүнөн дагы көз каранды: жеке (темпераментинин тиби, начар жана чектен чыккан жүрүм-турумга жөндөмдүүлүгү) жана инсандык (туруктулугунун деңгээли жана ийкемдүүлүгүнүн чени, рефлексияга жөндөмү, өзүн-өзү башкаруу жөндөмү, баалуулук багыттары ж.б.) сапаттары. Мындан тышкары, социалдаштыруудагы чектен чыгуулардын себеби балдардын өнүгүүдөгү артта калуулардын болушу (дене күч же психикалык жатан), алардын окуудан тышкаркы бош убактыларынын жетишээрлик деңгээлде мугалим, социалдык педагог, ата-энелер, мамлекет тарабынан уюштурулуп, көзөмөлгө алынбай калышы айрым учурларда алардын коомдо терс иштерге баруусуна алып келет. Балдардын, өспүрүмдөрдүн социалдашуусунда жалгыз гана социалдык педагог жана мугалимдердин иш аракети жетишсиз экендигин мезгил өзү тастыктоодо. Маселен, ата-энелердин үй-бүлөнүн материалдык абалын оңдоо максатында чет өлкөлөргө чыгып кетүүсү, балдарды жакын же алыс эле туугандарына таштап кетүүсү дагы жаш өспүрүмдөрдүн көзөмөлсүз калып ар кандай жат көрүнүштөргө кабылуусуна себепкер болууда. Ошондой эле массалык маалымат каражаттары аркылуу берилип жаткан айрым кинофильмдердин, мультфильмдердин мазмуну жаш өсүп келе жаткан балдарга (кылмыш кылуу, ага даярдык көрүү, зордук зомбулук, кылмыштуулукту жашыруу тууралуу) терс таасирин тийгизбейт деп дагы айта албайбыз. Аны менен

бирге эле балдардын интернет оюндарына берилүүсү алардын интернеттен көз карандылыгын дагы калыптандырат дагы, ал оюндарды ойноого карата кошумча каражат, курбуларынын арасында өз ордун табуу максатында рекетчилик ж.б. көйгөйүнө алып келүүдө. Мектеп окуучуларынын арасындагы мындай терс жүрүм-турум, моралдык-социалдык колдоого муктаж болгон балдар менен социалдык педагогдор иш алып барат.

Жалпы билим берүүчү мектептерде социалдык педагог деген кызматтын пайда болуусу, өспүрүмдөр менен иш алып баруучу инспекторлордун көбөйүшү (Мисалы, 2012-2013-окуу жылында Нарын шаарында өспүрүмдөр менен иш алып баруучу 1 гана инспектор эмгектенген болсо, азыркы мезилде 5 инспектор эмгектенет), ата-энелер мектебине суроо-талаптын пайда болуусу азыркы күндөгү жаш муундарды тарбиялоодогу көйгөйлөрдүн көбөйүшүнөн кабар берет. Ошондуктан жаш муундардын тарбиялоо, бош убактысын туура уюштуруу бул жалгыз мектеп, социалдык педагог, ИДНдин инспекторлору, ата-эненин гана көйгөйү эмес б.а. жаш муундардын ийгиликтүү социалдашуу маселеси мамлекеттик деңгээлде каралуусу зарыл.

#### Адабияттар:

1. Мильченко А.В.. Культура педагогического оценивания / А.В. Мильченко // Взаимодействие личности, общества и образования в современных социокультурных условиях: межвузовский сборник научных трудов. - СПб. : ЛОИРО, 2005. - С. 439-442
2. Волкиновская Н.Ю. Формирование умений оценочной деятельности учителя в системе повышения квалификации: автореф. дис. ... канд.пед.наук: 13.00.08 / Н.Ю. Волкиновская, -Оренберг, 2008. 22с.
3. Сияев, Т.М. Кесиптикпедагогикалыккомпетенттүүлүгү: теориялык аспект/ Т.М.Сияев //Проблемы и перспективы развития педагогического образования: материалы конференции. - Вестник КГПУ им И.А. Арабаева -1 выпуск. – Бишкек - с. 385-387.

Рецензент: к.пед.н., доцент Мунайтпасова Г.Ж.